Hemma hos Tolstoj – nordbor på Jasnaja Poljana

Det är blicken – den varma, livliga, intresserade blicken – som återkommer när Tolstojs samtida minns honom. "Hans ögon har någonting överjordiskt vackert. Klara, tindrande sprida de liksom ljus omkring sig..." skriver förlagsmannen Wentzel Hagelstam efter ett besök på Tolstojs gods Jasnaja Poljana 1902. Samtalet fördes på franska, med andra gäster kunde Tolstoj tala engelska eller tyska. Liksom de flesta fäste sig Hagelstam vid Tolstojs spartanska rum och enkla klädsel: en äktrysk skjorta med bälte om midjan, högskaftade stövlar.

I mars 1892 hade Lev Tolstoj tagit sig för att en dag anteckna alla dem som den dagen personligen eller brevledes vände sig till honom med någon form av begäran. Det blev hela hundratjugofem stycken! Bland dem fanns givetvis galningar, tiggare och enbart nyfikna, men det var också journalister och översättare och så alla de människor som helt enkelt ville samtala med tidens störste författare, rådfråga eller vädja i något viktigt ärende.

Många av besökarna kom från de nordiska länderna där Tolstojs böcker blivit översatta sedan sjuttiotalet och där man allt mer följde med vad den store mannen företog sig. Och det var möten som minsann förtjänade att beskrivas i brev och dagboksanteckningar. När Ben Hellman nu har tagit sig för att presentera dessa möten i sin bok *Hemma hos Tolstoj* blir det inte bara en inträngande skildring av livet på Jasnaja Poljana utan lika mycket ett fascinerande stycke nordisk-rysk kulturhistoria.

För fastän det finns få familjeliv som blivit så exponerade som familjen Tolstojs, har de oftast helt färska minnesbilderna i Hellmans bok en fräschör och intimitet som leder rätt in i vardagslivet på Jasnaja Poljana. Besökarnas rapporter vimlar av spontana reaktioner och detaljrika iakttagelser. Än gör Tolstoj sin morgongymnastik på balkongen, än plaskar han i en liten damm med vattenklöver i håret, än galopperar han över fälten på sin favorithäst som ingen annan vågar rida.

Under de timmar Tolstoj arbetar blir besökarna väl omhändertagna i det gästfria hemmet där Sofja Andrejevna framstår som "en ovanligt bildad, intelligent och nobel person". Några slitningar i äktenskapet noterar besökarna först under de senare åren, men skillnaderna i familjens livsföring var tydliga. Kontrasten kunde inte vara större när middagen serverades av betjänter i frack och vita handskar vid ett bord där Tolstoj satt i bondskjorta och åt gröt medan det övriga sällskapet fick herrskapsmat.

Det är ändå inte enbart de direkta minnesbilderna som gör *Hemma hos Tolstoj* till en så underhållande och engagerande läsning. Ben Hellman har en förmåga att med lätt hand och känsla för det relevanta bredda perspektivet och levandegöra den kulturhistoriska bakgrunden. Det är tidsatmosfär, det är smidiga referat med skickligt inflätade citat, det är personporträtt som växer till mininoveller.

Och så ibland hugger det till. När den svenske journalisten Jonas Stadling 1892 undrar om de ryska bönderna kan vänta sig drägligare levnadsförhållanden, svarar Tolstoj efter en lång tystnad: "Allt kommer att ruineras innan något bättre kan uppbyggas".

Med Sverige kom Tolstoj i kontakt redan genom sin närmaste familj. Hans syster Marija hade en långvarig och smärtsam kärlekshistoria med en svensk officer och hans äldsta son Lev gifte sig med Dora Westerlund från Enköping. Dora var gladlynt och duktig, så duktig att svärmor Sofja Andrejevna prisade de nygiftas trivsamma och snygga hem.

Liksom den övriga familjen Tolstoj hade Lev uppoffrat sig i hjälparbetet under hungersnödåret 1892, något som några besökare skriver om med stor beundran. För Levs del blev följden såväl fysiska som psykiska men, och äktenskapet med Dora höll inte. Deras barn växte upp i Sverige där Tolstoj-ättlingarna idag är många.

"Ett fint land, det där Finland", kunde Tolstoj utbrista då Finland kom på tal och många besökare berättar om hans starka sympati för vårt land. Han hade aldrig varit i Finland, men han var väl informerad och frågade alltid de finländska besökarna om läget. Så var det också många som vände sig till honom under förryskningsperioden kring sekelskiftet och vädjade om hans stöd. Men trots att Tolstoj, särskilt till en början, var full av deltagande och ansåg att finländarnas fosterlandskärlek inte var av det för honom förhatliga patriotiska slaget, ville han inte befatta sig med nationella frågor utan talade om allas vår delaktighet i

Krig och fred i nyöversättning

Det är inte alldeles lätt att med kritisk blick läsa Barbara Lönnqvists nyöversättning av *Krig och fred*. Redan efter några sidor glömmer man att kolla översättningen för att i stället dras in i Tolstojs energiska och engagerande berättande. Samtidigt säger detta givetvis det väsentliga om Lönnqvists stora arbete.

Här saknas det som i vissa översättningar kan kännas störande, sandkornen i skon. Det finns just ingenting som skorrar, inga ställen där man stannar upp konfunderad och undrar hur det egentligen kan ha sett ut i originalet. Istället är det en rapp och fräsch nytolkning som kommer att få många att plocka bort Hjalmar Dahls kära, slitna volymer från hyllan.

Genom åren har Barbara Lönnqvist översatt både klassisk och samtida rysk litteratur; Fjodor Dostojevskij liksom Ljudmila Petrusjevskaja. Vi har henne att tacka för högklassiga Achmatova-tolkningar och den glada bekantskapen med Fazil Iskander. Om Tolstoj har hon undervisat, skrivit och dessutom översatt den stora lilla romanen om en tjetjensk kämpe, *Hadji-Murat*.

Det är i den förtrogenheten Barbara Lönnqvists översättning av *Krig och fred* bottnar. Princeton-professorn David Bellos, själv en strålande översättare, hävdar att den som ger sig in på att göra en nyöversättning av ett klassiskt verk måste kunna förklara varför den nya versionen blir bättre än en tidigare – och således känna den tidigare väl. Och just därför blir en sådan nyöversättning en svår balansgång mellan oavsiktliga plagiat och omotiverade ändringar.

En sådan ansträngd balansgång märks inte i Lönnqvists tolkning av *Krig och fred*. Det blir småningom ett sekel sedan Hjalmar Dahls översättning och svenskan är inte längre samma språk som på tjugotalet. Hos Lönnqvist är vokabulären självklart uppdaterad; "stundom" blir "ibland", "skall" blir "ska" i dialogerna. Och även om ryskans participspäckade långa meningskonstruktioner ibland bryts upp, bevarar prosan en rytm som ligger nära Tolstojs. Resultatet är en text som samtidigt är djupt respektfull mot originalet och lätt, naturlig nusvenska.

Guds rike. "Finländarnas lott är trots allt den bästa av alla. Det är gott att lida. Den Herren älskar, den tuktar han".

Trots sin hårt principiella inställning kunde Tolstoj vackla något när han mötte finländare, men inte ens hans vän och meningsfrände Arvid Järnefelt lyckades utverka ett klart ställningstagande till Finlands förmån. Den här delen av Hellmans bok är också intressant som historierepetition när det talas om censur och rysk desinformation.

Som sista nordiska gäst besökte den unga finländska språkstipendiaten Lempi Tukiainen ett par gånger Jasnaja Poljana under den dramatiska sommarn 1910. Men Tukiainen skrev ingenting, detta trots att hon lär ha talat om en höjdpunkt i sitt liv och de flesta besökare ansåg det som sin plikt att meddela omvärlden om mötet med Tolstoj.

Förutom besökare kom det brev och Tolstojs korrespondens var enorm. I de samlade verken ingår omkring 9 000 av de betydligt fler brev han skrev. Från de nordiska länderna fick han över 120 brev som Ben Hellman refererar och citerar i bokens senare del. Där vidgas bilden av Tolstoj ytterligare, särskilt när det gäller hans läsning.

I Tolstojs ögon var den samtida litteraturen främst tomt pladder som hade ett fördärvligt inflytande på ungdomen. Det var framför allt Ibsen som han återkom till som ett exempel på den europeiska litteraturens låga nivå, men även Hamsun räknades till de dekadenta nutidsförfattarna. Hos Björnstjerne Björnson kunde han respektera det moraliska uppsåtet liksom även hos Järnefelt, som han ändå till slut betecknade som en svag författare.

Fanns det då ingen som dög? Jo, Hans Christian Andersen vars "Kejsarens nya kläder" i omarbetat skick fick ingå i Tolstojs ABC-bok för barn. I en diskussion med Gorkij citerade han Andersen: "Förgyllning förgår, men svinläder består". Här såg Tolstoj en motsvarighet till den ryska bondens visdomsord "Allt förgår, endast sanningen består".

KRISTINA ROTKIRCH

Ben Hellman: *Hemma hos Tolstoj: nordiska möten i liv och dikt*. Appell förlag, 2017